

Znanstveni skup

Filozofija i hrvatski jezik

Program i knjižica sažetaka

10. svibnja 2013.

Velika dvorana Instituta za filozofiju
Ulica grada Vukovara 54/IV, Zagreb.

Program

9.00 Otvaranje skupa

9.15 – 17.40 Pozvana predavanja

I. Filozofiranje na hrvatskom jeziku

9.15 **Branko Despot** (HAZU, Zagreb)

Odsustvo filozofije i nerođeni (hrvatski?) jezik

9.55 **Franjo Zenko** (Zagreb)

Promišljanje bavljenja temom „Filozofija i hrvatski jezik“

10.35 **Daniel Bučan** (Zagreb)

Filozofija i jezik – mišljenje i imenovanje

11.15 *Stanka*

II. Problemi hrvatskoga filozofskoga nazivlja

11.40 **Milica Mihaljević** (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb)

Primjena terminoloških načela na filozofsko nazivlje

12.20 **Damir Barbarić** (Institut za filozofiju, Zagreb)

Etimologija – putokaz mišljenju?

13.00 *Stanka*

14.30 **Anto Mišić** (Sveučilište u Zagrebu, Zagreb)

Filozofsko nazivlje u prijevodima djela Tome Akvinskoga

15.10 **Ivica Martinović** (Institut za filozofiju, Zagreb)

Filozofsko nazivlje u hrvatsko-talijanskom rječniku Bartola Kašića

15.50 *Stanka*

III. Filozofija i hrvatski jezik danas

16.20 **Pavel Gregorić** (Sveučilište u Zagrebu, Zagreb)

Zašto filozofi trebaju pisati (i) na svjetskim jezicima

17.00 **Mislav Ježić** (HAZU – Sveučilište u Zagrebu, Zagreb)

Filozofija: mišljenje, kultura i jezik: neka opća razmatranja

17.40 *Završna rasprava i zatvaranje skupa*

Sažetci

Damir Barbarić

Etimologija – putokaz mišljenju?

Jedna od osnovnih pretpostavki za smisleno promišljanje odnosa filozofije i svakog pojedinačnog materinskog jezika, pa tako i hrvatskog, svakako je dostatno određenje biti jezika i njegova odnosa spram mišljenja. U ovom prilogu simpoziju poći će se od (samo ovlažno obrazložene) odredbe jezika prema kojoj on nije konvencijom ustanovljeno sredstvo za uzajamno priopćavanje misli i stavova unutar neke jezične zajednice, nego iskonska proizvodna moć iznošenja cjeline bića na vidjelo pojave unutar te zajednice, kao i njihova svestranog raščlanjivanja i određivanja. U takvu shvaćanju jezik se pokazuje kao najprisnije povezan s mišljenjem, čak bitno su-djelatan u njegovu nastajanju i odvijanju, što sa svoje strane otvara pogled na odlučujuće značenje „intersubjektivnog“, odnosno pred- i nad-individualnog zbivanja mišljenja, te pred-teoretskog „svijeta života“ kao njegova svagda prethodnog povijesnog horizonta. Takvo razumijevanje sveze jezika i mišljenja najbolje se može potvrditi i dalje razviti razmatranjem filozofijskog značenja etimologije. Na podlozi kratkog ocrta povijesti odnosa filozofije spram etimologije i njezine uloge u filozofskome mišljenju u prilogu bi se zaključno na odabranim primjerima nekih za filozofiju bitnih jezičnih sveza unutar hrvatskog jezika i njemu srodnih širih jezičnih polja nastojalo pokazati moguće uputno značenje etimologije za mišljenje.

Daniel Bučan

Filozofija i jezik – mišljenje i imenovanje

Pod naslovom „Filozofija i jezik – mišljenje i imenovanje“ razmatra se odnos filozofije i jezika. Pošto je iz postavke da prvotna funkcija jezika jest mišljenje izveo zaključak da su mišljenje i jezik u stanovitome smislu jedno isto, autor smatra da iz toga proizlazi važnost jezika za filozofiju (koja nužno postoji u nekom određenom jeziku) te spoznaja o mogućnosti komplikacija i nesporazuma u prenošenju filozofijskih sadržaja iz jednoga jezika u drugi. Autor o tim komplikacijama i mogućim nesporazumima govori oslanjajući se na iskustvo prevođenja klasičnih arapskih filozofijskih tekstova u hrvatski, podsjećajući na važnost mogućnosti da se u prevođenju filozofijskih tekstova posegne za pokladom nazivlja što je uspostavljeno staro-crkveno-slavenskom tradicijom izravnog prevođenja iz grčkoga. Posluživši se primjerom iz vlastite prakse, autor pokazuje da je za valjano razumijevanje filozofije nužno zadržati što veću blizinu s izvornim jezikom. A hrvatski s tom mogućnošću raspolaže zahvaljujući spomenutoj – nepravedno zanemarivanoj – tradiciji.

Branko Despot

Odsustvo filozofije i nerođeni (hrvatski?) jezik

Filozofija i hrvatski jezik nisu samostojna i samopostojeća bitja koja bi se u vidokrugu čiste mislivosti ili čak u nečistoći historijske datosti razotkrivala u možda ipak mogućoj svezi. Ako i kada je uopće ima filozofija prisustvuje u filozofiranju filozofa odnosno kao filozofirajuće zajedništvo (prava akademija). Uvjet prisustva filozofije jest treba-potreba onog filozofijskog (pojavljivog kao duh, vrijeme, narod, eros života, ili što drugo), koja treba-nužda neminovno iziskuje omogućivanje istinskoga biti svemu bitivom. U odsustvu svom filozofija opstoji bez filozofiranja i bez filozofa kao puko znanje „o“ filozofiji, kao znanost (logika, metafizika, filozofijske „discipline“ uopće), kao „nazor na svijet i život“, „filozofijsko mišljenje“, razumijevanje i tumačenje, analitika, prevođenje i komentiranje filozofijskih „djela“, na koncu kao zgođna analiza raznovrsnih „jezika“. Samo ukoliko ono hrvatsko kao narodstvo naroda probudi u sebi filozofiju kao trebu-nuždu svoga istinovanja bio bi kroz filozofirajuće narodstvo-filozofa moguć tom filozofiranju odgovarajući filozofijski (hrvatski?) jezik.

Pavel Gregorić

Treba li nam filozofija na hrvatskom jeziku?

U ovom izlaganju izložiti ću nekoliko argumenata u prilog potvrdnog odgovora na pitanje u naslovu. Potom ću objasniti zašto smatram da ti argumenti, iako uvjerljivi, ne isključuju potrebu da akademski filozofi koji djeluju u Hrvatskoj pišu na svjetskim jezicima i objavljuju svoje radove u međunarodno relevantnim časopisima i kod međunarodno priznatih izdavača znanstvenih knjiga. Na koncu ću pokušati pokazati da akademski filozofi koji djeluju u Hrvatskoj trebaju pisati na svjetskim jezicima i objavljivati u inozemstvu ponajprije zbog - filozofije na hrvatskom jeziku.

Mislav Ježić

Filozofija: mišljenje, kultura i jezik: neka opća razmatranja

O odnosu filozofije i hrvatskoga jezika mogu se postavljati pitanja na različitim razinama:

Treba li u Hrvatskoj o filozofiji pisati na hrvatskome jeziku, ili nekome drugome, npr. engleskome ili kineskome ili hindskome ili španjolskome? Ili oboje?

Pripadaju li u hrvatsku filozofiju sva djela hrvatskih auktora, ili samo ona koja su pisana hrvatskim jezikom, ili u nju ulaze i djela stranih i svjetskih auktora prevedena na hrvatski jezik?

Pripada li hrvatskoj kulturi i hrvatska filozofija ili ne?

Je li filozofija međunarodna struka u kojoj se treba postizati karijera i scijentometrijski utvrdiva „izvršnost“, kao npr. u kemiji ili tehnologiji, ili je ona zauzeto misaono bavljenje temeljnim životnim, ontološkim, spoznajnim i čudorednim pitanjima radi sebe samoga i radi drugih za koje ta pitanja mogu biti bitna? Jesu li to pitanja od osobne ili opće znatnosti, ili oboje?

Kada se radi o temeljnim životnim, ontološkim, spoznajnim i čudorednim pitanjima, koliko je scijentometrijska „izvršnost“ filozofijska kategorija? Koliko je ona ovisna o izboru jezika? Opravdava li ta kategorija svoje ime na hrvatskome i u drugim jezicima?

Kako se filozofijska pitanja i razlaganja oblikuju u raznim jezicima i kako se prenose s jednoga u druge jezike?

Što je poticajno, a što ograničavajuće za mišljenje ako se filozofski tekst piše na vlastitu jeziku? Što je poticajno, a što ograničavajuće ako se piše na stranome jeziku? Po čem su svjetski jezici svjetski, po čem je vlastit jezik vlastit i prislan, i ima li nešto po čem neki jezik jest ili nije „filozofijski“?

Na neka od tih pitanja pokušat će se naznačiti mogući odgovori u izlaganju.

Ivica Martinović

Filozofsko nazivlje u hrvatsko-talijanskom rječniku Bartola Kašića

Neposredno nakon rimskoga novicijata Bartol je Kašić predavao gramatiku. U tom je razdoblju, a najkasnije do 1599. godine, izradio hrvatsko-talijanski rječnik posluživši se s 80% rječničke građe iz Vrančićeva peterojezičnog rječnika *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmatiae, & Ungaricae* (1595) tako što je zamijenio Vrančićeve stupce *Italice* i *Dalmatice*. U sloju u kojem se leksik Kašićeva hrvatsko-talijanskoga rječnika ne podudara s leksikom Vrančićeva rječnika mogu se pronaći dragocjena rješenja za temeljne filozofske pojmove, osobito iz ontologije i etike.

Filozofski termini, koje je Kašić prvi put uveo u hrvatsku leksikografiju, ponajviše duguju njegovu predavačkom radu u *Academia linguae Illyricae* u Rimskom kolegiju. Njegovi su slušači, a to su bili studenti filozofije iz hrvatskih krajeva ali i drugi koji su nakanili postati misionarima među Hrvatima, mogli neposredno provjeriti tvorbenu moć hrvatskoga jezika i u području filozofskog nazivlja. Taj bi sloj Kašićeva leksika sigurno bio bogatiji da je Pažanin svoj rječnik pisao poslije, a ne prije svog studija filozofije.

Neka obilježja Kašićeva leksikografskog postupka treba izdvojiti i opisati:

1. Odlukom da hrvatski jezik bude u prvom stupcu njegova rječnika Kašić se izborio za nove mogućnosti u izgradnji hrvatske filozofske terminologije. Primjerice, leksemi *načel*, *početak* i *začetak* uspješno opisuju značenjsko polje talijanskoga nazivka *principio*. Razlikovanje *počelo* –

načelo, koje se i danas združuje u latinizmu *princip*, ima svoj daleki, ali jasni izvor u hrvatskom stupcu Kašićeva rječnika.

2. Pri kovanju filozofskih termina, kao i kasnije pri prepjevu psalama, Kašić se rado služi dočetakom *-telj*, za kojim je već posegnuo Vrančić, primjerice u temeljnom prirodnofilozofskom nazivku *krenitelj*.

3. Dok Vrančić četirima latinskim nazivcima *essentia*, *qualitas*, *status* i *substantia* pridjeljuje hrvatski nazivak *bitye*, Kašić tom nazivku pridružuje samo dvije talijanske istovrijednice: *essenza* i *stato* te time pokušava jasnije odrediti njegovo značenjsko polje.

4. U Vrančića latinski nazivak *finis* znači samo *dospitak*, a Kašić koristi prednost prvoga hrvatskoga stupca da bi dvama hrvatskim nazivcima *svrha* i *dospitak* pridružio talijansku istovrijednicu *fine*, dakle razjasnio i pojam finalnog uzroka.

5. Popis kreposti i mana u Kašićevu je rječniku očekivano podugačak, ali on podjednako pripada općem i etičkom rječniku.

6. Nekim leksemima, koje je preuzeo iz Vrančića, Kašić mijenja značenje. Primjerice, dok se u Vrančića nazivak *čast* pojavljuje kao prijevod latinskoga nazivka *officium*, koji označuje službu ili dužnost, Kašić ga na talijanski prevodi s *onore*.

Milica Mihaljević

Primjena terminoloških načela na filozofsko nazivlje

U radu će se izložiti i oprimjeriti osnovna terminološka načela. Pokušat će se ta načela primijeniti na temeljno filozofsko nazivlje. Posebna će se pozornost posvetiti prvome (nazivi na hrvatskome jeziku imaju prednost pred nazivima na stranim jezicima) i četvrtome načelu (naziv mora biti u skladu sa sustavom hrvatskoga standardnog jezika) te će se ta načela pokušati primijeniti na filozofsko nazivlje. Usto će se pokazati razlika između preporučenih, dopuštenih, nedopuštenih i žargonskih naziva te govoriti o mogućnosti uključivanja filozofije u program *Hrvatskoga strukovnog nazivlja* STRUNA koji se odvija u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Anto Mišić

Filozofsko nazivlje u hrvatskim prijevodima djela Tome Akvinskog

Hrvatsko filozofsko nazivlje nije ujednačeno i zato što ono nema dugu povijest. Hrvatski su autori sve donedavno svoja djela pisali uglavnom na latinskom jeziku. Dovoljno je spomenuti samo Petrića i Boškovića. Hrvatsko filozofsko nazivlje temelji se osobito na prijevodima latinskih tekstova i udžbenicima za filozofske discipline A. Bauera i J. Stadlera. U ovom se prikazu želi posebno izdvojiti filozofsko nazivlje u hrvatskim prijevodima djela Tome

Akvinskog. Tomina su filozofsko-teološka djela bila sastavni dio filozofsko-teološke izobrazbe, osobito u crkvenim obrazovnim institucijama, a latinsko filozofsko i teološke nazivlje dobro poznato i opće prihvaćeno. Upravo je to latinsko nazivlje utjecalo na razvoj filozofske terminologije u drugim evropskim jezicima pa i hrvatskom. Usporedbom prijevoda, ponekad istog djela istih ili različitih prevoditelja, želi se pokazati ujednačenost i razlike u prijevodima latinskog nazivlja. Osobito pozornost u ovom prikazu ima prijevod *Sume Teološke Tome Akvinca*, kojega su prije 60 godina organizirali dominikanci T. Šimatović i Z. Plenковиć, a u prevođenju su sudjelovali franjevci i isusovci. Oni su sastavili opširan popis „stalnih izreka“ (na 36 stranica) kako bi ujednačili prijevod. Upravo je taj *rječnik* posebno zanimljiv za temu ovog izlaganja. Započeti prijevod nije dovršen a cjeloviti prijevod Tomine *Sume* ne postoji na hrvatskom jeziku. Spomenutom „rječniku“ i rukopisu prijevoda trećeg dijela *Sume*, koji je prevodio isusovac J. Jurić a nalaze se u Arhivu Hrv. pokrajine Družbe Isusove u Zagrebu, posvetit ćemo posebnu pozornost.

Franjo Zenko

Promišljanje bavljenja temom „Filozofija i hrvatski jezik“

Referat ima „uvod“ u kojem su pobrojani autorovi objavljeni „rani“ radovi na koje se odnosi promišljanje u posebnom poglavlju, kao što je filozofija jezika Ludwiga Wittgensteina, filozofijska terminologija u hrvatskom jeziku u radovima mladog teologa Franje Račkog te četverojezičnog rječnika u rukopisu fra Marijana Lanosovića. Početci autorova bavljenja fonologijom i njezinim filozofijskim strukturalističkim elementima datiraju još za vrijeme studija i nakon njega kada objavljuje esej o Althusserovom strukturalističkom interpretiranju Marxova *Kapitala*. Posebno se promišlja filozofijska terminologija Josipa Stadlera u njegovih šest knjiga na hrvatskom u kojima kao udžbenicima za studente obrađuje sve filozofijske discipline koje se predaju na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. I na kraju se tematiziraju riječ „filozofija“ na temelju spora Branka Despota koji zastupa tezu o staro grčkom porijeklu riječi „filozofija“ i mišljenja Mislava Ježića koji zastupa, zajedno s Čedomilom Veljačićem, pojam „indijska filozofija“ te Jamesove teze iz njegove knjige *Stolen legacy* o sjevernoafričkom egipatskom porijeklu „filozofije“ i pobijanju tih teza od strane Mary Lefkowitz u njezinoj knjizi *Not out of Afrika*.

Za izdavača: Filip Grgić

Izlagači:

Branko Despot

HAZU, Zagreb

Franjo Zenko

Zagreb

Daniel Bučan,

Zagreb

Milica Mihaljević

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb

Damir Barbarić

Institut za filozofiju, Zagreb

Anto Mišić

Filozofski fakultet Družbe Isusove,

Sveučilište u Zagrebu, Zagreb

Ivica Martinović

Institut za filozofiju, Zagreb

Pavel Gregorić

Centar za hrvatske studije,

Sveučilište u Zagrebu, Zagreb

Mislav Ježić

HAZU

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb

Organizacijski odbor znanstvenoga skupa:

Tvrtko Jolić

Institut za filozofiju, Zagreb

Stipe Kutleša

Institut za filozofiju, Zagreb

Bojan Marotti

Zavod za povijest i filozofiju znanosti HAZU, Zagreb

Institut za filozofiju

Ulica grada Vukovara 54/IV, HR-10000 Zagreb

tel: +385 1 6111532, fax: +385 1 6150338, e-mail: filozof@ifzg.hr

www.ifzg.hr